

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תשא, תשפ"ו, מספר 1659

החיוב לקרוא את פרשת פרה; הגישה היצירתית של רבני משפחת אפשטיין אליעזר דניאל יסלזון

צירוף 'פרשת פרה' ל'פרשת זכור' מתבסס על כמה מופעים בדברי התוספות, הכוללים את שתי הקריאות יחדיו כמחויבות מהתורה. מאחר שעל פניו לא מובן מדוע יש מצווה מהתורה לקרוא את 'פרשת פרה', פסקו רוב האחרונים שגרסת התוספות שובשה. לדעתם, אין לכרוך את 'פרשת פרה' עם 'פרשת זכור', ולחייב גם את קריאתה כחובה מהתורה. לסיכום דעות אלה נביא את דברי הגר"א בפרושו לשולחן ערוך:

בתוספות שלפנינו ליתא (לא מצוי החיוב לקרוא את פרשת פרה מדאורייתא), לא בברכות ולא במגילה י"ז ב', וכן באשרי פרק ז' דברכות, ליתא אלא זכור. ונוסחא משובשת נזדמנה לו (למחבר בשו"ע).

עמדת בעל ערוך השולחן

רבי יחיאל מיכל הלוי אפשטיין (רימ"א) כיהן כרבה של העיירה נוברדוק שבליטא בין השנים תרל"ד-תרס"ח (1874-1908). רימ"א הוא התפרסם בעיקר בגלל ספר ההלכות המקיף שלו, "ערוך השולחן". הספר, המחולק לפרקים על פי המפתח של הטור ושל ה"שולחן ערוך", מציג את ההלכה ומקורותיה, ומנתח את עמדותיהם של הראשונים, ושל נושאי הכלים של ה"שולחן ערוך".³ בדרך כלל פוסק רימ"א כרוב הפוסקים שקדמו לו. גם בעניין חובת הקריאה של 'פרשת פרה', היינו מצפים לראותו מסכים עם עמדת הגר"א, ולפסוק שקריאת 'פרשת פרה' אינה מדאורייתא. מסתבר שרימ"א חרג כאן מפסיקת הרוב, כשהוא סבור שיש ביכולתו להציג את הבסיס המקורי לחיוב מדאורייתא לקרוא את 'פרשת פרה'. רימ"א טוען שהחיוב להיטהר על ידי אפר פרה אדומה הוא חיוב תמידי, שאינו תלוי בקיומו של בית המקדש. חיוב זה נלמד כבר במדרש ההלכה מהביטוי "חוקת עולם" המופיע ב'פרשת פרה' שבפרשת חוקת.⁴ רימ"א מוסיף כאן את חידושו הגדול. הוא למד מהחזרה הכפולה של הביטוי "חוקת עולם" ב'פרשת פרה', שהתורה מחייבת בשתי מצוות שונות: [1] לקיים תמיד את הלכות הטהרה עם אפר הפרה האדומה. [2] לקרוא את הפרשה בכל שנה. חיוב כפול זה חל גם היום, כאשר בפועל אפר הפרה עדיין לא מצוי בידינו.⁵

3 בשונה מרוב הפוסקים שקדמו לו, חיבר רימ"א גם את ספר "ערוך השולחן העתיד", ובו פירוט המצוות שלא נוהגות היום.
4 וכך מצינו בספרי לבמדבר בפיסקא קכ"ד: "והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם, שינהוג הדבר לדורות".
5 ואלה שני המופעים של הביטוי "חוקת עולם" בפרשת חוקת (במ' י"ט) (י) ו"כבס האסף את אפר הפרה את בגדי וטמא עד הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר

פתיחה

קריאת ארבע הפרשיות המיוחדות בחודש אדר מוזכרת כבר במשנה במסכת מגילה כט ע"א: משנה. ראש חדש אדר שחל להיות בשבת – קורין בפרשת שקלים... בשנייה זכור. בשלישית פרה אדומה. ברביעית החדש הזה לכם. בחמישית חוזרין לכסדרן. על פי הקריאה הפשוטה, מדובר בתקנת חכמים שהוסברה בגמרא כקריאת פרשות מהתורה על פי ענייני השעה, וכזכר להתנהלות שהייתה נהוגה בימי הבית השני. כך משמיעין בתחילת אדר על השקלים, כדי לדרבן את העם לתרום את הכספים ששימשו להבאת קורבנות הציבור. לפני פורים קוראים את 'פרשת זכור', כדי לעורר את ענייני הפורים ומחייית עמלק. לקראת ניסן קוראים את 'פרשת פרה', כדי להזכיר לעם להיטהר לקראת הקרבת קורבן הפסח המחייב את כולם. ולבסוף קוראים את ענייני הפסח המפורטים ב'פרשת החודש'. בלשון דומה הובאו הדברים גם בספרי הפסיקה הראשונים.¹

מעמדה המיוחד של 'פרשת זכור'

קריאת 'פרשת זכור' מספר דברים זכתה למעמד מיוחד, משום שהיא כוללת מצווה מפורשת לזכור את מעשי עמלק, ולמחותם מעל פני האדמה. מתוך כך כתבו הפוסקים שבנוסף לקריאת 'פרשת זכור' כאחת מארבע הפרשיות, ראוי לכוון בקריאתה כדי לצאת ידי חובת מצוות "זכור". במילים אחרות; בעוד שקריאת שלוש הפרשיות האחרות היא תקנה של חכמים, קריאתה של 'פרשת זכור' היא מצווה מדאורייתא.

האם נלווית 'פרשת פרה' ל'פרשת זכור'?

בהלכות קריאת ארבע הפרשיות, המחבר מביא בשם 'יש אומרים', שיש להתייחס לקריאת 'פרשת זכור', וכן לקריאת 'פרשת פרה', כחובה מדאורייתא. וכך כתב בסימן תרפ"ה סעיף ה':

"א שפרשת זכור ופרשת פרה אדומה חייבים לקוראם מדאורייתא. לפיכך בני הישובים שאין להם מנין, צריכים לבוא למקום שיש מנין בשבתות הללו, כדי לשמוע פרשיות אלו שהם מדאורייתא."²

* אליעזר דניאל יסלזון הוא יו"ר הנהלת המכון הגבוה לתורה באוניברסיטת בר אילן.

1 כך ברמב"ם בהלכות תפילה ונשיאת כפים פ"ג ה"כ, וכך בטור אורח חיים בהלכות חנוכה בסימן תרפ"ה, 2 מכאן למדים הפוסקים כיום, שאין להעלות קטן לקריאת מפטיר של 'פרשת זכור' ולא של 'פרשת פרה'.

מדאורייתא, וכך תוגדר גם קריאת הפרשה החלופית, 'פרשת פרה', כחובה מדאורייתא. וכך תאר זאת בספרו מקור ברוך חלק ג':

ומעתה נאמר, כי כדי לקיים מצות זכירת פרשת העגל, כמבואר בת"כ שהבאנו... "שלא לפרסם בגנותם של ישראל" (ולכן להימנע מקריאת פרשת העגל), לכן תקנו לקרוא במקומה פרשת פרה אדומה, אשר, כפי המבואר, כל עניינה, מטרתה ותכליתה הוא כנגד מעשה העגל ולכפר על מעשה מדחה זה. ומצינו תכונת קריאה כזו, קריאת פרשה אחת לתכלית חברתה, כמו שאמרו במס' יומא (סז ע"ב) שקריאת פרשת עזאזל (בפרשת אחרי מות) באה לכפר על עוון עריות.¹⁰ וזה כמו כאן, שקריאת פרשה פרה באה לכפר על עון העגל. ויוצא מזה, דקריאת פרשת פרה היא אמנם חיובית מהתורה, ואם לא למענה עצמה, אך למען תכלית עניינה כולה שעליה באה, היא תכלית זכירת פרשת העגל.

סוף דבר

דעת המיעוט, שקריאת 'פרשת פרה' היא אכן מצווה מדאורייתא, מצאה שני ביסוסים הלכתיים בפרשנותם המקורית והחדשנית של רבי יחיאל מיכל אפשטיין ושל בנו רבי ברוך. ותמה הלומד הפשוט, מה מקום מצאו חכמים גדולים שכאלה להמציא ללומדים נימוקים חדשים, שלא על פי מסורת קיימת. קשה להניח שעשו כך בגלל שהעדיפו את גרסת הראשונים, הכורכת את קריאת 'פרשת פרה' עם קריאת 'פרשת זכור', שהרי רוב הפוסקים, והגר"א בראשם, רואים את הגרסה הזו כמשובשת. ואולי חריפותם היא שהניעה אותם לכך. נראה שגם רב"א עצמו חש בכך, כשהוא פותח ומסיים את פירושו היצירתי עם הערות ייחודיות ומפליגות, הכורכות גם את שמו הפרטי בדבריו המיוחדים. וכך כתב בפתיחה לדבריו על 'פרשת פרה':

מוצא אני טעם נכון וגם יסודי, ומקוטר ומתובל בסברא יפה ומקובלת לעשות את חיוב קריאת 'פרשת פרה אדומה' אחת בשנה לחיוב מן התורה.

וכך הוסיף בסיום:

והנה הראנו פנים יפות וטעם וחוץ להלכה העלובה והנדחית הזאת (שקריאת 'פרשת פרה' הוא חיוב מן התורה), אשר כאלמנה עלובה ועזובה – נעלבה ועזובה מכל הפוסקים, כמו שבארנו. ואשר, כי אוכל להשתמש בעניין זה בסגנון נוסחא אחת מברכות בחז"ל 'ברוך מציב גבול אלמנה'!

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

שנשרף העגל. 'עץ ארז ואזוב ושני תולעת' – ג' מיניו, כנגד שלושת אלפי איש שנפלו במעשה העגל. למשמרת – כמו שחטא העגל שמור לדורות, כמו שנאמר בו: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" (שם' לב:לד). וכשם שנטהרו באפרו של העגל, כמו שכתוב (שם): 'ויזר על פני המים', כך נטהרים כאפר הפרה. ותמוהה ההערה שלו, שהרי במסכת יומא למדנו ששליחת השעיר היא המכפרת על עריות, וקריאת הפרשה כלל אינה מוזכרת.

וכך נוסחו הדברים ב"ערוך השולחן" בסימן תרפ"ה:

ולענ"ד נראה דיש רמז בתורה (שיש חיוב לקרוא את 'פרשת פרה' בכל שנה). דהנה בפרשת פרה אדומה כתיב באמצע הפרשה (במ' יט:י): "והיתה לבני ישראל וגו' לחקת עולם". ודרשינן בספרי (פיסקא קכ"ד) שתהא נוהגת לדורות ע"ש. דאפר פרה אינו תלוי במקדש, דגם בזמן האמוראים היה להם אפר פרה, כדאמרינן (חגיגה כ"ה) "חבריא מדכן בגלילא" (החברים מיטהרים באפר הפרה בגליל). וכן ברש"י ד"ה קדש⁶ ובסוף הפרשה כתיב עוד (במ' יט:כא): "והיתה להם לחקת עולם" ומיותר הוא. אלא דאחי' לעניין קריאת הפרשה, אף בזמן דליכא אפר פרה... וכ"ש בזמן הזה דליכא עצם המצווה, שהיתה ראויה להיות בזמן הזה אם היה לנו אפר פרה, דוודאי יש לומר שיש חיוב לקרות הפרשה.

עמדת בעל התורה תמימה

בנו של רבי יחיאל מיכל אפשטיין, הרב ברוך אפשטיין (רב"א), התפרסם בעיקר כשפרסם את ספרו "תורה תמימה". הספר הוא אוסף מוער של כל דברי החכמים בגמרא ובמדרישי ההלכה, המובאים לצידם של פסוקי התורה שמהם הם נלמדים. מסתבר שגם רב"א מציג מקור לחיוב מדאורייתא של קריאת 'פרשת פרה'. גישתו שונה לחלוטין מגישת אביו⁷ רב"א בוחן את החיוב מדאורייתא, לקרוא פעם בשנה את שש המצוות המוגדרות בתורה על ידי הביטוי "זכור". ואלה הן שש המצוות הללו: [1] זכירת יום היציאה ממצרים; [2] זכירת מעמד הר סיני; [3] זכירת השבת; [4] זכירת מעשה עמלק; [5] זכירת מעשה העגל; [6] זכירת צרעת מרים.

מצוות הזכירה [1] ו- [2] נעשות בימי המועד הרלבנטיים; מצווה [1] בפסח, [2] בשבועות, ו- [3] בכל שבת. מצוות זכור [4] נעשית ב'שבת זכור'. עתה נותר לברר מתי מקיימים את מצוות זכירת מעשה העגל.⁸ רב"א מחדש כאן חידוש גדול. לשיטתו, מאחר שבקריאת פרשת העגל יש משום פרסום גנותם של ישראל, תקנו חכמים לקרוא במקומה פרשה חלופית הרומזת על מעשה העגל. הפרשה החלופית שנבחרה היא 'פרשת פרה', שניתנה לישראל ככפרה על מעשה העגל. גם פרטי המצווה של פרה אדומה מקבילים לפרטי עשיית העגל, כפי שציין רש"י בשמו של רבי משה הדרשן.⁹ זכירת מעשה העגל היא מצווה

בתוכם לחקת עולם" (כא) "והיתה להם לחקת עולם ומזה מי הנדה יכבס בגדיו והנגע במי הנדה יטמא עד הערב".

6 רש"י מסביר שהיו מקפידים בטהרות גם לאחר החורבן. וכך כתב שם על 'חבריא מדכן בגלילא': "חבריים שבגליל מטרהים ינם לנסכים ושמן למנחות, שמא יבנה בהמ"ק בימיהם ולעולם קודש הור".

7 הרב"א מתעלם במאמרו לחלוטין מכך, שאביו הרימ"א כבר דן בסוגיה זו בספרו המרכזי "ערוך השולחן". נראה שיש כאן עיקרון המנחה את רב"א, כפי שכבר הציע הרב איתם הנקין ה"ד בספרו "תערוך לפני שולחן" על חייו של רבי יחיאל מיכל אפשטיין. ראו שם בעמ' 199.

8 זכירת מעשה העגל מחויבת על ידי הפסוק מפרשת עקב: "זכר אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר" (דב' ט:ז).

9 ואלה ההקבלות שרש"י מצטט בפירושו לבמדבר יט:ב: 'ויקחו אלקיך' (ודרשו) ויקחו משלהם – כנגד מה שפרקו מעליהם נזמי זהב למעשה העגל. 'פרה': תבוא פרה (האם) ותכפר על מעשה בתה (העגל). 'אדמה' – על שם "אם יאדימו כתולע (במעשה העגל) כצמר יהיו" (יש' א'), וכלומר, ינקו מחטאתם. 'תמימה' – על שם ישראל, שעד מעשה העגל היו תמימים ברוח, ובמעשה העגל נעשו בעלי מומין ברוח, ותבוא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמימותם. 'אשר לא עלה עליה על' – כנגד מה שבמעשה העגל פרקו מעליהם עול מלכות שמים. 'אל אלקיך הפהון' – כנגד זה שנקהלו על אהרן הכהן לעשות העגל (כמבואר בפרשת תישא). 'ושרף את הפרה' – כמו

דף שבועי